

KOSÁRY DOMOKOS

A Teleki Intézet emléke

Már nem sokan élünk annak a nemzedéknek a tagjai közül, amely a harmincas években végezte egyetemi tanulmányait, és amelyből az 1941 végén megalakult Magyar Történettudományi Intézet – mint a Teleki Pál Tudományos Intézet egyik tagintézete – munkatársi gárdája is kikerült. A mai Történettudományi Intézet közvetlen elődjeként ugyanis ez az intézmény már évek óta működött, amikor a Rákosi-rendszer képviselői 1949 őszén hatalmi úton átvették tőlem, mint menesztett igazgatótól, kész felszereléssel, kapcsolatrendszerrel, könyvtárral, rendezett irattárral együtt, mely utóbbit azután csöndben eltüntették, talán éppen azon szándékuknak megfelelően, hogy az intézményt teljesen új, olyan valamiként szerepeltessék, aminek semmi előzménye nem volt, ők hozták létre a semmiből. Legutóbb, ez év tavaszán, a Magyar Történelmi Társulat „Múltunk kritikus kérdéseiről” rendezett vitasorozatában éppen azért próbáltuk végre bemutatni ezt az előzményt, a Teleki Intézet szerepét és működését, mivel ez egyike volt azoknak a fontos szakmai műhelyeknek, központoknak, amelyek a jobb-, majd balfelől fenyegető, totalitárius rendszerekkel szemben, amíg és ahogy lehetett, azokat a tudományos törekvéseket, elképzeléseket képviselték, amelyek a nyugati polgári demokráciákban tudnak szóhoz jutni. A Történettudományi Intézet egyrészt, újszerűen, Kelet–Közép-Európa mint történeti régió összehasonlító vizsgálatával próbálta a magyar fejlődés helyét, sajátosságait és szomszédaival való viszonyát elemezni, igen felkészült szakmai, nyelvi specialisták segítségével. Másrészt pedig modern kutatásokkal, segédeszközökkel hazai történetünk megismerését, a magyar történettudomány szintjét, felszereltségét magasabb szintre emelni. A célkitűzések és eredmények különböző kiadványokban láttak napvilágot, így nem utolsó sorban az 1943–1948 közt a párizsi Presses Universitaires közreműködésével megjelent, jelentős nemzetközi visszhangot keltő, *Revue d'Histoire Comparée* című, francia nyelvű folyóiratban. Az intézet jeles szakmai gárdájának volt tagja, a már elhunytak közül, Benda Kálmán, a folyóirat felelős szerkesztője, Hadrovics László, a kitűnő délszláv szakértő, Győri Mátyás, a jeles bizantinológus, aki utóbb, a politikai nyomást elviselhetetlennek találva, öngyilkos lett, akárcsak előzőleg Guoth Kálmán, legjobb medievistáink egyike; folytathatjuk a sort az orosz–ukrán szakértő Harcsár Miklóssal, aki a háború során végezte életét, a neves román specialista I. Tóth Zoltánnal, akit 1956-ban ért halálos golyó, meg Barta Istvánnal, aki ebben az intézetben kezdte el Kossuth műveinek kiadását. Az intézet első igazga-

tója, Deér József, 1948-ban Svájcba távozott és haláláig ott, a berni egyetemen folytatta magas szintű középkor-kutatásait. E névsor fájdalmas, de egyben maga is impozáns.

Örömmel ragadom meg viszont ezt az alkalmat arra, hogy a gárda ma is élő, nem kevésbé jeles tagjai közül őszinte nagyrabecsüléssel köszöntsem a most kilencven éves Csapodi Csabát, aki (a szintén ma is köztünk élő gazdaság- és társadalomtörténész Berlász Jenővel együtt) az egykori intézet ún. magyar osztályának tagjaként végezte, modern megközelítéssel, szakszerű pontossággal, a rá váró feladatokat. Ezek széles mezőnyébe tartozott, egyebek között, a magyar–szlovák nyelvhatás újkorabeli alakulásának történeti vizsgálatától kezdve a Magyarországra vonatkozó külföldi nyelvű kiadványok bibliográfiájának összeállításán át az új történelmi tankönyveknek 1945-ben az intézet által elvállalt, emlékezetes sorozatában, a világtörténet egy részének megírása. Közben pedig megírta Esterházy Miklós életrajzát, a Magyar Történelmi Társulat sorozatában, a nagy Művelődéstörténetnek a barokk és felvilágosodás időszakával foglalkozó IV. kötete egyik fejezetét, a falu életéről, és 18. századi könyvtermelésünk áttekintését, amely éppen e folyóirat lapjain látott napvilágot. Indokolt volt tehát, hogy 1943-ban Baumgarten-díjat kapott, mint ahogy, jóval utóbb, az is, hogy a szakmai életmű folytonossága újabb fejezeteinek elismeréseként, 1995-ben pedig Széchenyi-díjat. S ezt: a valódi tudományos célkitűzésekhez, szakmai szolgálathoz, meg az emberi tartáshoz, morális meggyőződéshez való hűség folytonosságát azért is ki kell emelnünk, mivel egyénileg neki is szembe kellett néznie azokkal a nehézségekkel, megpróbáltatásokkal, amelyek a sztálinisták hatalomátvételéből következtek történetírásunk területén. Az intézet ellen intézett előcsatározások, támadások már 1948-ban megindultak és rövidesen személyi változásokat is előidéztek, amelyek következményeit csak viszonylag tudtam egy ideig azzal enyhíteni, hogy azonnali lemondásomat helyeztem kilátásba, tiltakozásul, ha a kényszerű távozóknak valami szakmailag elfogadható állást nem biztosítanak. Rövidesen ugyanis már nem kényelmetlennek, hanem kívánatosnak tűnt az én távozásom is, még hozzá ilyen feltételek nélkül. A historikusnak ilyen viszonyok között azt az eljárást kellett megpróbálnia követni, hogy olyan, speciális hozzáértést és odaadó munkát igénylő feladatokat találjon, amelyek elvégzésére szükség van, amelyeket mások aligha tudnak vállalni, és amelyek elvi, politikai megalkuvás nélkül vállalhatók. Csapodi Csaba ilyen utat választott: önmagához, saját elveihez híven, a kódexek, a Corvina-könyvtár és a hazai könyvtártörténet problémáinak speciális hozzáértést és szorgalmat követelő feldolgozásában találta meg a maga útját. Közben jelentős eredményeket produkált, amelyekről most, az évforduló alkalmából, e lapokon nyilván szó esik. Itt, befejezésül, elég annyit mondanunk, hogy szakmai életművével, emberi magatartásával, bőven igazolta azt a várakozást, és nagyrabecsülést, amely hozzá, már mint az egykori Teleki Intézet fiatal munkatársához fűződött.